

ИСЛАМСКИ ФАКТОР НА ЗАПАДНОМ БАЛКАНУ У ГЕОПОЛИТИЧКИМ КОНЦЕПЦИЈАМА ЗАПАДНИХ СИЛА И ИСЛАМСКИХ ЦЕНТРА МОЋИ

Мирослав М. Талијан*

Универзитет одбране у Београду, Војна академија

Милинко С. Врачар

Генералштаб Војске Србије, РВ и ПВО

Драган М. Јевтић

Универзитет одбране у Београду, Војна академија

Цивилизацијски стереотипи о идеолошкој некомпактибилности и традиционалној сукобљености хришћанске и исламске цивилизације не могу објаснити повремене партнерске аранжмане на Балкану између великих сила западне (пост)хришћанске цивилизације и верско-политичких центара исламске цивилизације, као и преузимање улоге заштитника балканских муслимана од стране западних сила у сукобима са овдашњим хришћанима. Овај феномен је и данас видно изражен на једној посебној балканској територијалној целини названој „Западни Балкан“. Настањена је знатном и утицајном муслиманском мањином и карактеристична је по својој политичкој, економској и безбедносној нестабилности. Уважавајући цивилизацијске поставке у објашњавању друштвених појава, објашњење овог феномена требало би, ипак, потражити у сфери рационалних и сурово реалних геополитичких погледа великих западних сила усмерених ка простору Балкана, као и улогу исламског фактора у њиховим геополитичким концепцијама. Стога, овај рад, путем анализе утицаја појединих аспеката исламског фактора на најзначајније чиниоце геополитичког положаја „Западног Балкана“, настоји да кроз геополитичку призму посматрања ближе објасни и предвиди даље токове развоја цивилизацијско несхватљивих геополитичких савеза на овом простору.

Кључне речи: *Балкан, Западни Балкан, геополитика, исламски фактор, велике силе, верски и политички центри исламске цивилизације*

Увод

Услед изузетно значајног геополитичког и геостратегијског положаја простора Западног Балкана на њему се историјски преплићу и сукобљавају разнородни стратегијски интереси Средње Европе, Евроазије, атлантског и ис-

* Пуковник др Мирослав М. Талијан је начелник Школе националне одбране.

ламског света. Они су данас присутни у форми најважнијих геополитичких концепција, као што су атлантизам, (средњоевропски) континентализам и евроазијство. Атлантизам се везује за англосаксонску геополитичку школу иза које стоји САД заједно са Великом Британијом, евроазијство је производ руске геополитичке школе, а (средњоевропски) континентализам немачке геополитичке школе. Дакле, најважнији геополитички играчи, као носиоци наведених концепција, припадају (пост)хришћанском цивилизацијском простору, САД са Великом Британијом и Немачка његовом западном (католичко-протестантском) делу, а Русија источном (православном) делу¹. Поред наведених концепција, на овом простору присутан је и неоосманизам. Он се појављује као релативно нова геополитичка концепција Турске са регионалним утицајем, тренутно недовољно јака да би самостално, без подршке најважнијих глобалних геополитичких играча, остваривала свој утицај међу западнобалканским државама. Такође, у ред исламских центара моћи присутних на простору Западног Балкана сврставају се Саудијска Арабија, као најзначајнији глобални финансијер ширења ислама, и Иран, као исламска земља која тежи да постане регионална сила и лидер исламске цивилизације, ширећи свој утицај, поред осталог, међу муслиманским заједницама у Европи. За све наведене центре моћи (пост)хришћанске и исламске цивилизације, геополитички потенцијал исламског фактора Западног Балкана игра битну улогу у одређивању њиховог геополитичког дискурса према овом простору, али, исто тако, и за формирање геополитичких савеза у одређеним историјским периодима.

Кључ за разумевање заштитничког односа западних сила према балканским муслиманима и уједно повремено склапање геополитичких савеза са исламским центрима моћи на цивилизацијско (пост)хришћанском простору Западног Балкана, налази се, пре свега, у разумевању природе односа великих сила на глобалном и регионалном (балканском) нивоу. Они су резултат непрекидног геополитичког надметања, где је улог цео свет, а деловање на појединим географским просторима дефинише се у односу на општи циљ. У таквим условима политике великих сила, али и њихови савезници, често се мењају у разним регионима света. У зависности од (не)подударња геополитичких интереса на појединим географским просторима, њихови савезници у једном региону не морају обавезно бити савезници и у неком другом делу света, а, с друге стране, идеолошки и цивилизацијски аспекти не морају бити одлучујући фактори у склапању њихових савеза. Тиме актуелно, цивилизацијски несхватљиво али прагматично савезништво атлантских сила и исламских центара моћи на простору Западног Балкана није нужно искључено њиховим истовременим сукобом нпр. на Блиском истоку, који се иначе често одређује као цивилизацијски.

¹ Термин „постхришћански“ настао је након спознаје да су све државе које баштине хришћанско културно-историјско наслеђе данас секуларизоване, за разлику од већине исламских земаља које своје друштвено и државно уређење још увек чврсто заснивају на религијским основама, а ислам је инкорпориран у њиховим уставним преамбулама.

Геополитичка детерминисаност исламског фактора на Западном Балкану

Балканско полуострво је првенствено физичко-географски појам, док Балкан има доминантно геополитичко, политичко-географско и геостратегијско одређење. Балкан се разликује од Балканског полуострва у територијално-делимитационом и квалитативно-структуралном смислу. Северна граница Балкана поклапа се са северном границом Румуније и некадашње „друге” Југославије. У његовом саставу су Грчка, Албанија, Бугарска, Румунија, европски део Турске и државе настале распадом СФРЈ – Србија, Црна Гора, Македонија, Босна и Херцеговина, Хрватска и Словенија.² Сходно томе, Балкан је политичко-географски појам, али и синоним геополитичности, те се користи и за друге области у свету, сличне по етнополитичкој уситњености, међусобној конфронтираности и важности географског положаја за интересе великих сила.³ Западноевропско и централноевропско стереотипно и интересно фокусирање овога простора сматра га својом периферијом склоној хаосу националних и религијских, ограничених и социјалних антагонизама, те прелазном евроазијском зоном нестабилних државно-територијалних конструкција, отворених за спољне утицаје и профилисање приоритетних интереса светских центара моћи.⁴

Непосредно након окончања ратних дешавања на простору „друге” Југославије долази до употребе новог термина – Западни Балкан. Као разлози за његово увођење наводе се крупне геополитичке промене које су се догодиле након распада блоковских подела, налазећи своје исходиште и у оквирима Балканског геополитичког чвора. Данас, концепт „Западног Балкана” подразумева регију сачињену од новонасталих, али до сада неинтегрисаних земаља на простору бивше Југославије. Из корпуса ових земаља изузете су Словенија, а касније и Хрватска, као чланице ЕУ, а придодата Албанија. Дакле, реч је о четири слабе и незбринуте државе са „екс југословенског простора” – Србија, Македонија, Црна Гора и Босна и Херцеговина, које су, као и Албанија, суочене са бројним и разноврсним политичким, економским, социјалним, етничким, верским и безбедносним проблемима, а нису у стању да их самостално успешно реше (слика 1).⁵ И годинама након завршетка кр-

² Степић, Миломир: *Западни Балкан – пример географског распојмљивања и геополитичког манипулисања*, Национални интерес, Београд, бр. 3/2012, стр. 9-34.

³ Геополитичка сличност са традиционалним, европским Балканом навела је америчког геостратега Збигњева Бжежинског да кавкаско-каспијски басен и централну Азију идентификује као „евроазијски Балкан”. Видети у: Збигњев, Бжежински: *Велика шаховска табла*, ЦИД, Подгорица; Романов, Бања Лука, 2001, стр. 117-118.

⁴ Према: Сретеновић, Милољуб: *Геополитички положај Западног Балкана*, Војно дело, Пролеће/2010, Министарство одбране Републике Србије, Београд, 2010, стр. 53-75.

⁵ Новоизумљена и затим високо лансирана геополитичка кованица *Западни Балкан*, поред осталог, плод је западне постмодернистичке стратегије семантичког овладавања освојеним просторима (Кнежевић, Милош: *Србија и Западни Балкан*, Национални интерес, Београд, бр. 3/2012, стр. 35-82). У почетку, овај назив био је везан за постконфликтни менаџмент Европске уније, а затим и за евентуалне евроинтеграције – прикључење овог простора ЕУ. Омогућавао је да са овом регијом ЕУ поступа компактно, да је третира као целину у погледу решавања конфликта на овом простору с циљем осигуравања мира и безбедности у Европи. Западни Балкан се, према томе, посматра као унутар себе фрагментирана, расцепкана географска це-

вавих сукоба, „Западни Балкан” и даље представља специфичан простор услед својих политичких, економских и безбедносних карактеристика. Очигледно, реч је о недефинисаном политичком простору на којем су се у блиској прошлости одвијали оружани сукоби, а политичко-безбедносна ситуација ни данас није стабилна.

Слика 1 – Простор Западног Балкана унутар Балкана

У безбедносном смислу, све државе Западног Балкана функционишу по систему спојених судова. Напросто, суочене су са истоветним или сличним безбедносним изазовима и претњама.⁶ Етничко-верске тензије, екстремизам, тероризам, организовани криминал и корупција су карактеристични безбедносни проблеми ових држава⁷. Међутим, њихова специфичност⁸ у односу на друге балканске, али и европске државе, јесу константни безбедносни ризици и претње који се базирају на традиционалним антагонизмима аутохтоне хришћанске и муслиманске популације са овог простора. Стога, у безбедносном смислу, за све западнобалканске државе, али исто тако и за Бугарску, веома значајну улогу игра демографски фактор, односно знатна и утицајна муслиманска популација насељена на појединим деловима њихових територија.

лина до које су, са једне стране, допрли евроинтегративни токови, а са друге, као простор са наслеђеним проблемима који изукују постконфликтна решења увезена „од споља” (Гајић, Саша: *Западни Балкан у савременом политичком дискурсу*, Национални интерес, Београд, бр. 3/2012, стр. 83-99).

⁶ Види: Талијан, Момчило, Талијан, М., Мирослав, Општи и безбедносни менаџмент, ВШУП, Бања Лука, 2011.

⁷ Према: Мијалковски, Милан: *Домети агресије селација на неинтегрисаном делу Балкана*, Војно дело, Јесен/2011, Министарство одбране Републике Србије, Београд, 2011, стр. 398-399.

⁸ О специфичностима савременог тероризма види: Талијан, Мирослав, *Безбедносни менаџмент у супротстављању тероризму и борби против тероризма*, Медија центар „Одбрана”, МО РС, Београд, 2010.

Сразмерно својој бројности и уделу у укупном броју становништва, муслиманска популација утиче на унутрашња и спољна друштвено-политичка дешавања у западнобалканским државама и креирање геополитичког амбијента. Тако се у геополитичкој терминологији сви значајни аспекти муслиманског присуства и друштвеног утицаја на Западном Балкану често одређују генеричким термином „исламски фактор”. Посматран као геополитички феномен, исламски фактор на Западном Балкану одређен је историјским, демографским, цивилизацијским, религијским, културолошким, социолошким, географским, политичким, економским, безбедносним и другим значајним аспектима друштвеног живота овдашњих муслимана којима се битно утиче на креирање унутрашњег и спољног друштвено-политичког милџеа сваке западнобалканске државе, али и Западног Балкана као целине. Овдашњи муслимани, претежно Албанци и Бошњаци, али и друге мањинске муслиманске заједнице, наслеђе су процеса вишевековне отоманске исламизације овдашњег, пре свега аутохтоног хришћанског становништва. Зато исламски фактор није ни постојао на овом простору до турских освајања, и све што је од њега остало након повлачења Турске такође је последица вишевековне османлијске доминације.

На овако значајном и турбулентном балканском геополитичком простору исламски фактор је веома битан са становишта креирања унутар државних прилика западнобалканских земаља, али и њиховој подложности спољним политичким, економским, цивилизацијским, безбедносним и другим трендовима. У постојећем глобалном и регионалном геополитичком амбијенту исламски фактор партиципира у креирању геополитичког положаја сваке западнобалканске државе, али и читавог Западног Балкана, утичући на значај свих његових физичко-географских и друштвено-географских чиниоца. Тиме његов геополитички утицај представља један од важних поларних елемената у артикулисању геополитичких дискурса спољних центара моћи према Западном Балкану а, с друге стране, основу за креирање геополитичког кода сваке западнобалканске државе из којег оне, у постојећем геополитичком амбијенту, пројектују и реализују своје објективно могуће геополитичке циљеве.⁹

Као такав, исламски фактор на Западном Балкану вековима је утицао на мењање државних граница овдашњих аутохтоних народа и структуру њихових хомогених етно-религијских територијалних целина, нарочито српског националног бића. Сразмерно бројности и заступљености муслиманске популације унутар укупног броја становништва сваке западнобалканске државе, исламски фактор утиче на њихову демографску слику, као и на токове политичких збивања на локалном, државном и међународном нивоу. У зависности од степена образовања и индустријског развоја средина у којима живе муслимани, исламски фактор утиче и на укупни економски развој западнобалканских држава. С обзиром на то да муслимани Западног Балкана насељавају простор додиром и прожимања различитих култура и ци-

⁹ Геополитички код неке државе јесте њено субјективно виђење сопствене позиције у односу на друге државе или друге политичко-територијалне заједнице. Оно укључује схватање актуелних претњи и ризика; доживљај супериорности или инфериорности, остварености или ускраћености, респектовања или омаловажавања; лидерства или подаништва; партнерства или ривалитета; осећаја заштићености или изневерености, итд. То је слика о себи у односу на друге (Више о геополитичком коду у: Килибарда, Зоран: *Основе геополитике*, Универзитет у Београду – Факултет безбедности, ЈП Службени гласник, Београд, 2008, стр. 19-23).

визација, исламски фактор може бити кохезивни или дестабилизирајући цивилизацијски фактор. Упркос чешћем коришћењу његове негативне конотације, он свакако може представљати јаку и продуктивну међуцивилизацијску спону у успостављању и одржавању међународне сарадње између (пост)хришћанских западно-балканских земаља и земаља исламске цивилизације.¹⁰ Ипак, посматрајући га најчешће у контексту традиционално честих балканских конфликта, базираним на вишевековним верским антагонизмима муслиманске и хришћанске популације, неретко потпомогнутим утицајима спољних центара моћи, исламски фактор представља дестабилизирајући цивилизацијски фактор, што му је и најчешће коришћена одредница у геополитичкој пракси.

Сагласно геополитичком (геостратегијском и геоекономском) значају Западног Балкана и чињеници да је балканска историја обележена етничким и верским екстремизмом овдашње муслиманске популације, исламски фактор, као дестабилизирајући, показао се као изузетно погодан предмет манипулације и злоупотребе од стране спољних центара моћи. Користећи његов конфликтни потенцијал, односно управљајући кризама које се у појединим тренуцима активирају, центри моћи остварују свој утицај и контролишу овај простор ради остваривања сопствених геополитичких (геоекономских и геостратегијских) интереса. Геоекономски значај овог простора садржан је у чињеници да се на њему укрштају важни међународни копнени, ваздушни и пловидбени саобраћајни коридори који повезују западну и средњу Европу са Блиским и Средњим истоком. Такође, на њему су пројектовани значајни конкурентни, међусобно искључиви, енергетски коридори који су предмет спорења великих сила. У геостратегијском погледу тај простор представља геостратешку тампон зону а, с друге, одскачну даску за продор и остваривање утицаја великих сила, како у правцу од истока ка западу и обратно, тако и од севера ка југу и обратно.

Иако је исламски фактор предмет манипулације великих сила готово један и по век уназад, таква појава присутна је ништа мање и у њиховим савременим геополитичким комбиновањима, првенствено између најважнијих западних сила и исламских центара моћи. Период југословенске кризе крајем прошлог века, као и постконфликтни период с почетка новог, указују на то да западне силе његовом манипулацијом и злоупотребом, односно коришћењем или претњом коришћења његовог конфликтног потенцијала, настоје да: остваре утицај на унутрашњу и спољну политику појединих западнобалканских држава; изнуде неприхватљиве политичке, војне и територијалне уступке; компромитују њихове безбедносно-одбрамбене системе (указивајући на њихову слабост); збаци са власти неподобне државне режиме; изазову оружане побуне; створе услове за војну интервенцију или оружану агресију; затим услове за ангажовање међународних снага под њиховим покровитељством итд. С друге стране, његовим манипулисањем исламски центри моћи делују у правцу даље територијалне фрагментације постојећих државних целина аутохтоног хришћанског (већински православног) становништва и, на рачун тога, стварања религијско хомогеног и територијално компактнoг муслиманског простора унутар Европе са предикцијом даљег ширења ислама са тог простора у њену унутрашњост.

¹⁰ На Балкану је то било изражено у периоду комунистичке Југославије, посебно након формирања организације „Покрет несврстаних земаља“ која је укључивала велики број земаља исламске цивилизације.

Анализирајући геополитички наступ западних сила и исламских центара моћи ка овом простору у наведеном периоду, уочава се да је етничка компонента националног идентитета балканских муслимана, уједно и њиховог екстремизма, тежишно предмет манипулације и злоупотребе западних сила. Позивајући се на међународно право, пре свега на одредбе о људским правима и слободама, као и право народа на самоопредељење, западне силе, самостално, затим деловањем у оквиру европских и евроатлантских војно-политичких савеза или у оквирима међународних институција, прикривено или јавно, протезирају етно-сепаратистичке тежње Бошњака и Албанаца. Тиме поспешују муслимански екстремизам на Западном Балкану ради остваривања својих геополитичких интереса. С друге стране, верска компонента националног идентитета Бошњака и Албанаца тежишно је предмет манипулације исламских центара моћи. У свом геополитичком наступу према овом простору они се ослањају на цивилизацијски аспект исламског фактора, односно исламски идентитет овдашњих муслимана и њихов осећај цивилизацијске повезаности са ванбалканским муслиманима. Исто тако, можда и најважније, ослањају се и на свето право свих муслимана света да живе у једној држави, чиме дају „божански” легитимитет свом деловању на овом простору.

Демографски аспект исламског фактора на Западном Балкану

За разумевање утицаја исламског фактора на значај демографског чиниоца геополитичког положаја Западног Балкана веома је битан податак о уделу муслиманске популације у укупном броју становништва појединих балканских држава с обзиром на то да муслимани, сразмерно својој бројности и заступљености, утичу на унутрашња и спољна друштвено-политичка дешавања у читавом региону. Што се тиче целокупног Балкана „не постоје прецизни и поуздани подаци о броју муслимана, али се њихов број процењује на 8,5 до 11 милиона или 11–15% становништва регије. Без Словеније, тај проценат је између 13% и 17%, а са европским делом Турске око 30%. У Бугарској их је између 10 и 15% док су у Румунији, Грчкој, Хрватској и посебно Словенији, незнатна мањина”.¹¹

У државама Западног Балкана муслимани су данас апсолутна већина једино у Албанији са око 70% заступљености у укупном броју становништва, док су у БиХ релативна већина са 48% удела, углавном бошњачког становништва муслиманске вероисповести. У Македонији муслимани чине трећину становништва са учешћем од 33%, сачињеним претежно од албанског становништва муслиманске вероисповести и мањим бројем Турака и Рома. Иако су муслимани у Србији мањина са око 18% укупне заступљености (у Србији без КиМ са непуних 3%), услед њених демографско-регионалних специфичности, они чине већину у Рашкој области (у србијанском делу тзв. Санџака) са 60%, претежно муслиманског бошњачког становништва, на КиМ са 94% заступљености, претежно албанског становништва које уједно чини

¹¹ Према: Алибашић, Ахмет: *Муслимани Југоисточне Европе у: Атлас исламског свијета*, Удружење илмије ИЗ у БиХ, Сарајево, 2004, стр. 572-585.

већину и на простору општина Прешево, Бујановац и Медвеђа на крајњем југу централне Србије са око 60% заступљености. У Црној Гори муслимани чине 19% укупног становништва, сачињеним претежно од албанског становништва муслиманске вероисповести у југоисточном делу државе и бошњачког у североисточном делу (у црногорском делу тзв. Санџака).¹²

Табела 1 – Процена бројности појединих народа на Балкану 2050. године¹³
(број изражен у милионима)

	2010. год.	2050. год.
Албанци	4,8	5,5
Бошњаци	1,9	1,7
Срби (са Црногорцима)	8,4	7,2
Македонци	1,2	0,9
Хрвати	4,3	3,7
Бугари	6,4	5,2

Уколико би се актуелни демографски трендови наставили, број муслимана, као и њихов удео у укупном броју становништва земаља Западног Балкана, повећаваће се у наредним деценијама, пре свега као последица природног прираштаја и демографског раста албанске популације, нарочито на простору КиМ-а, затим израженог демографског пада хришћанских народа и знатно нижег демографског пада Бошњака у односу на хришћанске народе (табела 1). Из такве демографске процене може се извући закључак о будућим геополитичким пројекцијама народа на овом простору, посебно уколико се уважи чињеница да је „бројном становништву потребно више ресурса те људи из друштава са густом и/или популацијом која брзо расте, теже ка споља, да окупирају територију и изврше притисак на друге демографски мање динамичне народе“¹⁴. У том контексту, услед демографског раста, очекује се потреба албанског националног бића за ширењем свог животног простора и вероватно Бошњака у БиХ и Србији услед депопулације простора на којима живе заједно или у близини хришћанских народа.¹⁵

¹² Према: *Статистички годишњак РС 2012*, Републички завод за статистику, Република Србија, Београд, 2012; *Саопштење бр. 83*, Завод за статистику Црне Горе, Подгорица, 2011; *Ndryshimet demografike të popullsisë së Kosovës në periudhën 1948-2006*, Statistical Office of Kosovo (доступно на: <http://ask.rks-gov.net/>); и *CIA World Factbook* (доступно на: www.cia.gov).

¹³ Табела преузета из: Пророковић, Душан: *Геополитика Србије – положај и перспективе на почетку 21. века*, ЈП Службени гласник, Београд, 2012, стр. 361.

¹⁴ Хантингтон, Семјуел: *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, друго издање, ЦИД, Подгорица, Романов, Бања Лука, 2000, стр. 132.

¹⁵ Деценијама уназад заступљеност Бошњака (муслимана) у укупном броју становништва БиХ је прогресивно расла: 1961 – 25,7%; 1971 – 39,6%; 1981 – 39,5%, 1991 – 43,5%; 2000 – 48% (Према: *Демографија 2012*, Агенција за статистику БиХ, Сарајево, 2013, стр. 21; и подацима *CIA World Factbook*, доступно на: www.cia.gov).

Демографски податак о заступљености младог становништва, животне доби од 15 до 24 године, у укупном броју муслиманске популације на простору Западног Балкана, важан је са становишта предикције безбедносних прилика на овом простору, јер ова категорија муслиманске популације представља „покретач протеста, нестабилности, реформи и револуција”¹⁶. Компарирајући претежно хомогене етничко-конфесионалне просторе, као што су Албанија и КиМ, са другим хетерогеним срединама (измешаност муслиманског и хришћанског становништва) као што су Србија (без КиМ), Црна Гора, Македонија, а посебно БиХ, закључује се да је, услед већег природног прираштаја, заступљеност младог албанског муслиманског становништва знатно већа него код других народа Западног Балкана¹⁷. Тако је у Албанији категорија младог становништва заступљена са 19,2%, а на КиМ са 18,1%. С друге стране, у Македонији је заступљена са 14,1%, у БиХ са 12,7%; у Србији без КиМ са 11,1% и у Црној Гори са 10,8%.¹⁸

За оцену тренутних и предикцију будућих безбедносних ризика и претњи на Западном Балкану битан је и демографски податак који указује на бројчаност и заступљеност најрадикалнијег дела муслиманске популације, односно следбеника милитантног и пуританског облика сунитског ислама – вехабизма. Феномен вехабизма присутан је на Западном Балкану још од половине прошлог века, пре свега у БиХ, да би нагли утицај међу аутохтоне балканске муслимане остварио у периоду југословенске кризе деведесетих година прошлог века. Тренд прогресивног ширења вехабизма на овим просторима резултат је спољних фактора, пре свега утицаја различитих исламских центара моћи, нарочито Саудијске Арабије, који пружају велику материјалну и финансијску помоћ за ширење вехабитског ислама, уз прећутну благонаклоност западних сила. С друге стране, он је свакако резултат и све лошијег социјалног стања муслиманског становништва, јер највећи део ове популације чине муслимани са најниже социјалне лествице, али и млади људи чији је број унутар муслиманских заједница у порасту.¹⁹ Као резултат досадашње индоктринације муслимана на Западном Балкану присталице вехабитске идеологије данас су најбројније у БиХ, као земљи у којој се вехабизам најпре појавио. Процене указују на то да се број Бошњака у БиХ, „реисламитизираних” у духу вехабизма, креће између 10% и 20% укупног броја, односно између 200.000 и 400.000 људи, док се број Албанаца у Македонији, Црној Гори и Србији (КиМ и општине Прешево, Медвеђа и Бујановац) који су прихватили вехабизам процењује на око 200.000, а Бошњака вехабија у Црној Гори и Србији (у тзв. „Санџаку”) на неколико стотина.²⁰ Посматрајући

¹⁶ Исламска младеж обележила је исламско ускрснуће у периоду седмдесетих и осамдесетих година прошлог века, јер у муслиманским срединама млади људи обезбеђују регруте за исламистичке организације и политичке покрете (Хангитон, Семјуел: *Исто*, стр. 130).

¹⁷ Приликом овако изведене компарације потребно је нагласити да муслиманска албанска и бошњачка младеж, заједно са хришћанском, партиципира у бројчаним показатељима заступљености укупног младог становништва (животне доби од 15 до 24 године) у Србији, Црној Гори, Македонији и БиХ, сразмерно уделу муслимана у укупној популацији тих држава. Тиме приказан дисбаланс у заступљености младе популације између муслиманске (албанске) и остале популације постаје укупно још већи и наглашенији.

¹⁸ Према подацима CIA World Factbook, доступно на: www.cia.gov.

¹⁹ Трифуновић, Дарко; Стојаковић, Горан и Врачар, Милинко: *Вехабизам и тероризам*, Филип Вишњић, Београд, 2011, стр. 280-286.

²⁰ Према: Потезица, Оливер: *Вехабије, између истине и предрасуда*, Филип Вишњић, Београд, 2007, стр. 183; и Мијалковски, Милан: *Домети агресије селџука на неинтегрисаном делу Балкана*, Војно дело, Медија центар „Одбрана”, Јесен /2011; и *Свети рат по сваку цену*, Вечерње новости, 1. новембар 2011.

укупни муслимански корпус на „Западном Балкану”, до данас је око 10% Бошњака и Албанаца прихватило радикално исламско учење, што износи око 500.000 муслиманских верника. Од тог броја 5.000 је најрадикалнијих, спремних да се оружаном испоље у сваком тренутку.²¹

Као резултат актуелне демографске слике Западног Балкана, предвиђених природних и насилних демографских промена и њених последица у виду мењања демографске слике у појединим подручјима у корист муслиманске популације у односу на хришћанску, нарочито на КиМ, затим прогресивне и несметане радикализације аутохтоног муслиманског становништва, већ сада се могу препознати кључне геополитичке претње на овом простору. Као прво, то је тенденција ширења албанског становништва, којем ће територија и институције тзв. Републике Косово послужити за даље експанзионистичке планове који су везани за територије централне Србије, Црне Горе и Македоније. Друго, то је питање депопулације Рашко-полимске области (исељавање српског становништва), чиме се остварују услови за коначно остваривање пројекта „Зелене трансверзале”, односно физичко повезивање свих територија настањених већинском муслиманском популацијом од Турске до БиХ.²² Треће, све чвршће повезивање „вехабитски реисламизираним” аутохтоног муслиманског становништва са радикалним исламистичким покретима и организацијама широм света проузроковаће пораст нивоа политичког насиља на простору читавог „Западног Балкана”, пре свега терористичког испољавања.

Цивилизацијски аспект исламског фактора на Западном Балкану

Цивилизација представља највише културно груписање људи и најшири ниво културног идентитета који их разликује од других људи. Дефинисана је заједничким објективним елементима, као што су језик, историја, религија, обичаји, али и субјективном самоидентификацијом људи. Религија је главна одређујућа карактеристика цивилизација, а велике светске религије су основе на којима почивају велике цивилизације.²³ Ислам на Западном Балкану је наслеђе вишевековног присуства Османског царства, а његов утицај је и даље јак на овом простору. Он је вековима саставни део социо-културолошког ткива албанске и бошњачке заједнице и дефинише њихов цивилизацијски код. Истоветно је и са другим, мање заступљеним муслиманским заједницама на овом простору. Према уделу муслимана у укупном броју становништва, осим Албаније, западнобалканске државе се не сврставају у ред држава исламске цивилизације, али, због присуства знатне и утицајне мусли-

²¹ Према: *На Балкану прети 5.000 терориста*, Вечерње новости, 8. мај 2012.

²² Пророковић, Душан: *Геополитика Србије – положај и перспективе на почетку 21. века*, ЈП Службени гласник, Београд, 2012, стр. 362.

²³ Амерички политиколог Самјуел Хантингтон идентификује девет светских цивилизација: западну, православну, исламску, латинскоамеричку, афричку, синичку, хинду, будистичку и јапанску (Видети више у: Хантингтон, Семјуел: *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, Друго издање, ЦИД, Подгорица, Романов, Бања Лука, 2000).

манске мањине, све заједно, свакако припадају државама периферног исламског простора.²⁴

Иако је током балканске историје ислам заједнички именитељ националног идентитета Албанаца и Бошњака, на верској детерминанти националног идентитета нарочито су инсистирали Бошњаци услед конфесионалне хомогености и недостатака сопственог етничког идентитета, што је сасвим супротно од Албанаца.²⁵ Бошњачки национализам јавио се након урушавања Османског царства на Балкану и потпадања Бошњака под хришћанску власт Аустроугарске у Босни (1878), а затим под власт држава Србије и Црне Горе у Новопазарском санџаку (1912). Губитак дотадашњих привилегија и материјалних добара, освета хришћанског становништва, а нарочито губитак „османског идентитета” који се заснивао искључиво на верском елементу, условили су појаву екстремног бошњачког национализма. Дакле, спецификум бошњачког националног идентитета налазио се у верској, а не у етничкој идентификацији исламизираних Словена са османским Турцима.²⁶ Тако и данас бошњачки национализам најчешће не инсистира на етносу, односно на пореклу, већ на верским разликама које у том погледу постоје између Бошњака и овдашњих хришћана.²⁷ Тиме национални идентитет Бошњака треба разматрати првенствено у сфери религије, а узроке бошњачког екстремизма у верским антагонизмима и сукобима са балканским хришћанима који датирају од исламизације ових простора до данас.

Ситуација са Албанцима је нешто другачија, јер се основна разлика између њих и Бошњака налази у изражености верске детерминанте националног идентитета. За разлику од Бошњака, албанска национална свест градила се на различитим идејно-политичким полазиштима, где религија није увек имала примаран значај, мада је увек била запажено присутна.²⁸ Зато њихов исламски идентитет није постао целовит, али је доминирао у националној свести већине Албанаца. Током турске владавине исламизација Албанаца није спроведена у потпуности, те је вековима касније конфесионалност постала издељена на муслиманску, римокатоличку и

²⁴ Према ономе што се види на политичкој карти света, муслимани живе на читавој планети, али се њихово присуство осећа јаче у неким земљама него у другим. Тако, на пример, земље које се протежу од Марока преко северне Африке до Пакистана имају муслиманску већину и у стручној литератури се називају централним исламским простором. Али, осим ових централних простора, постоје бројне, па чак и већинске муслиманске заједнице изван тог дела планете које се називају периферним исламским простором (Јевтић, Миролуб: *Религија и политика – Увод у политикологију религије*, Институт за политичке студије и ФПН, Београд, 2002, стр. 166).

²⁵ Поред крвних веза и везаности за животни простор (територију), језик, обичаји, традиција, култура, вероисповест (конфесија) и историја чине главне елементе идентитета нације (Бодин, Миленко: *Теоријски основи менаџмента националне безбедности*, докторска дисертација, Универзитет у Београду – Факултет безбедности, Београд, 2007, стр. 79).

²⁶ За Бошњаке османска царевина није била никаква Турска у националном смислу, већ држава у којој је владало божије право. Турци су били браћа и схватани су не као освајачи већ као доносиоци праведног поретка заснованог на божијој вољи (Јевтић, Миролуб: *Савремени михад као рат*, Треће издање, ИКП „Никола Пашић”, Београд, 2001, стр. 52).

²⁷ Обрадовић, Вук: *Друштво, национализам, одбрана – Национализам у друштву и његов утицај на одбрану и безбедност СФРЈ*, ИРО Привредапублик, Земун, 1989, стр. 164.

²⁸ Исто

православну, при чему већину Албанаца чине сунитски муслимани.²⁹ Кроз историју, а и данас, та чињеница представља елемент раздора и сукоба унутар албанског националног бића³⁰. С обзиром на то да ислам не признаје нацију, хришћани су имали доминантну улогу у ширењу националних идеја током османске власти и коначном остваривању албанске државности 1913. године. Поред тога, током комунистичке ере религија је била забрањена у Албанији све до појаве урушавања комунистичких друштава у Европи, какво је иначе било и албанско.³¹ Све то знатно је умањило утицај ислама на националну свест Албанаца током друге половине 20. века, што се, у одређеној мери, одразило и на косовске, црногорске и македонске сународнике, иако они, као и раније, и данас знатном већином припадају исламској конфесији.³² Међутим, без обзира на то што се Албанци у свом националном идентитету ослањају претежно на друге заједничке елементе, као што су нпр. језик и обичаји, никако не треба умањати историјску улогу ислама у изграђивању њихове националне свести, као и стварања и ширења националне државе. Исламски елемент националног идентитета данас се нарочито испољава код Албанаца ван Албаније, јер је током претходних векова исламизација словенског живља на територијама данашњих држава Србије, Црне Горе и Македоније, уједно представљала и албанизацију тих простора, односно ширење албанских етничких простора. Последњих десетак и више година јавља се тренд масовног верског буђења Албанаца и све већег прихватања учења ислама. Данас исламски идентитет представља битан отклон Албанаца у односу на православне Србе, Црногорце и Македонце, а уједно и веома корисну цивилизацијску спону са исламским центрима политичке и финансијске моћи који подржавају њихов сепаратистички национализам у региону.

Исламски идентитет Бошњака и Албанаца био је притајен током периода комунистичке владавине у бившој Југославији. Међутим, колико је у последњим деценијама ескаларио и колико је данас изражен указује период сукоба на сада већ екс југословенском простору, нашта указује и актуелни постконфликтни период. Кључни моменат за сукоб била је радикалазација верског елемента бошњачког и албанског националног идентитета која се може објаснити као последица деловања унутрашњих и спољашњих друштвених фактора – слома вредности комунистичког дру-

²⁹ Албанци су претежно муслимани (40–55% сунити и 5–10% бекташи), са значајним постотком хришћана (25% православних, 15% римокатолика и гркокатолика). Албанску дијаспору чине углавном муслимани. (доступно на: <http://sr.wikipedia.org/sr/Albanci>).

³⁰ Видети више у: *Албанско међуверско сукобљавање* у: Јевтић, Мирољуб: *Религија и политика – Увод у политикологију религије*, Институт за политичке студије и ФПН, Београд, 2002, стр. 392-427.

³¹ Видети више у: Јевтић, Мирољуб: *Религија и политика – Увод у политикологију религије*, Институт за политичке студије и ФПН, Београд, 2002, стр. 251.

³² Разлика у изграђености верског елемента националног идентитета Албанаца у односу на Бошњаке била је видно изражена током југословенског конфликта обележеног, поред осталог, наглим утицајем радикалног ислама на Балкан. Чињеница је да је веџабизам прво и масовније нашао упориште међу исламски одређенијим Бошњацима, првенствено у БиХ, а нешто мање у Рашкој области, а да се међу Албанцима насељеним у Србији, Црној Гори и Македонији јавио нешто касније, у мањој мери и првенствено као последица ратних збивања у БиХ, политичких (финансијских) интереса локалне албанске политичке елите и утицаја западних и исламских центара моћи (Видети више у: Shipoli, A. Erdoan: *Is Wahhabism a Security Challenge for Kosova, or Not?*, European Journal of Economic and Political Studies, 2009, № 2, доступно на: <http://ejeps.fatih.edu.tr/docs/articles/20.pdf>).

штва Југословије и настанка кризе идентитета (нарочито код Бошњака); затим израженог клерикализма муслиманског свештенства; злоупотребе верских осећања муслимана од стране албанских и бошњачких национал-шовинистичких политичких субјеката; манипулације и злоупотребе верских осећања од стране исламских центара моћи и западних сила инволвираних у југословенски конфликт. Ипак, кључни узрок радикализације верског елемента балканских муслимана био је унутрашње природе и налазио се у њиховим наслеђеним верским антагонизмима са балканским хришћанима. Они датирају још из периода исламизације ових простора, од када почиње изграђивање исламског идентитета овдашњег, до тада хришћанског становништва.³³ У постконфликтном периоду, падом комунистичких стега и продором јаког религијског утицаја исламских центара моћи, дошло је до нагле реисламизације балканских муслимана и чак практиковања пуританског арапског ислама вегахитског типа, до тада иманентног овим просторима.

Од момента повлачења Турске са Балкана, готово читав један век уназад, као један од продуката религијске повезаности балканских муслимана, што се приписује обојаном османском наслеђу, јављају се њихове заједничке панисламистичке идеје. Исламизам, тачније панисламизам, представља константу верског и политичког живота Албанаца и Бошњака, односно њихову жељу за поновним успостављењем некаквог новог облика исламског калифата на Балкану. Стога, у савременим условима све израженијег цивилизацијског прожимања и повезивања балканских са осталим муслиманима света, савремени исламизам Бошњака и Албанаца може се посматрати као наставак њиховог вишевековног „османског исламизма”, прилагођеног спољним утицајима актуелних дешавања и тенденција у исламској цивилизацији. То показује чињеница да се крупни друштвено-политички догађаји и савремени трендови у исламској цивилизацији свакако рефлектују међу муслиманима Западног Балкана.

Осећај цивилизацијског јединства, односно блискости и повезаности балканских са осталим ванбалканским муслиманима, обезбеђује њихове чврсте политичке, културне, економске и друге везе са верским, политичким, финансијским и војним центрима моћи централног исламског простора, као што су Иран, Саудијска Арабија, Египат, Либија, Пакистан и посебно Турска, која је владала овим просторима скоро пет векова. Тако са позиције геополитичких аспирација исламиста према овом простору, цивилизацијски аспект исламског фактора на Западном Балкану представља изузетно погодну основу за продор експанзионистичког ислама ка Европи. Међутим, како онда објаснити повремене аранжмане балканских муслимана са (пост)хришћанским западним силама? У условима инфериорности (демографске, економске, безбедносне) у односу на овдашње хришћане и непостојања довољно јаког исламског центра моћи са протекционистичким потенцијалом, балкански муслимани принуђени су да заштиту и подршку за своје сепаратистичке тежње потраже од западних сила које, с друге стране, користе муслимански екстремизам у остваривању својих геополитичких интереса на простору Западног Балкана. Иако овакви савези представљају цивилизацијске аномалије они су искључиво прагматичне, по трајању временски ограничене и по чврстости лабаве природе.

³³ Видето више о континуираном исламизму Бошњака и Албанаца у: Јевтић, Мирољуб: *Савремени џихад као рат*, Треће издање, ИКП „Никола Пашић”, Београд, 2001. стр. 51-57; и у: Јевтић, Мирољуб: *Религија и политика – Увод у политикологију религије*, Институт за политичке студије и ФГН, Београд, 2002, стр. 283-294.

Исламски фактор на Западном Балкану у геополитичким концепцијама западних сила

Потпуно разумевање повремених савеза западних сила са исламским центрима моћи на цивилизацијски (пост)хришћанском простору Западног Балкана као и њихов протекционистички однос према балканским муслиманима, није могуће без претходне анализе природе односа између најважнијих геополитичких играча. Природа тих односа резултат је њиховог надметања на глобалном и регионалном (балканском) нивоу, а њена суштина може се препознати у низу сродних геополитичких теорија планетарне двојности на којој се и данас заснива савремена америчка (атлантистичка) геостратегија „освајања света”. Прва у низу је Мекиндрова теорија *Heartland*-а (средишта, срца света) са самог почетка 20. века, да би се на њу, четири деценије касније, надовезала Спајкменова теорија *Rimland*-а, која је током готово полувековног хладноратовског периода добијала различите појавне облике, од Кенанове „стратегије обуздавања”, Коеновог модела „геостратегијске сфере” и „пактоманије”³⁴, до теоријских и практичних геополитичких и геостратегијских постхладноратовских креација Кисинџера и Бжежинског.³⁵ Основно полазиште ових теорија јесте да је светска историја резултат непрекидног надметања „сила мора” и „сила копна” (таласократских и телурократских сила) за доминацију над светом. Превага у том надметању припада оној страни која је у стању да контролише простор Евроазије, чији централни и стожерни простор чини данашња Русија.³⁶

У вековном стремљењу атлантистичких (таласократских) сила да, делујући из правца мора ка копненом делу, остваре супремацију на простору Евроазије у континуитету им се испречава Русија. Као јака континентална (телурократска) сила, она тежи да се у супротном правцу одупре атлантистичким империјалним тежњама и изласком на отворена мора (поред осталог преко Балкана на Медитеран) оствари свој геополитички примат на евроазијском континенту. Међутим, атлантистима се испречава још једна континентална сила – Немачка (некада Аустроугарска). Примарни геополитички интереси Немачке оријентисани су, пре свега, на њено непосредно средњоевропско окружење. У историјском континуитету она показује жељу за потчињавањем словенских народа у средњој Европи (*Mitteleuropa*), што би водило ка стварању велике немачке „континенталне супердржаве” са огромним економским и војним потенцијалом. Затим, немачки интереси се преко Балкана пружају и према југоистоку Европе према Солуну и Блиском истоку. Поред телурократског

³⁴ Атлантистички пројекат стварања система бројних војно-политичких савезништава на ободу Евроазије.

³⁵ Стелић, Миломир: *Перспективе Косова и Метохије у контексту глобалних геополитичких концепција*, Зборник радова са научног скупа одржаног у Косовској Митовици 27-29. маја 2005, Српска академија наука и уметности, Београд, 2005, стр. 264-265.

³⁶ Сагласно овим теоријама, амерички геостратег Збигњев Бжежински износи да је за Америку главна геополитичка награда Евроазија. Последњих пола миленијума светским пословима доминирају евроазијске силе и народи који су се међусобно борили око регионалне доминације и тежили глобалној власти. Сада једна неевроазијска сила доминира Евроазијом – и амерички глобални примат непосредно зависи од тога колико дуго и колико ће се ефикасно њена доминација на евроазијском континенту одржати (Бжежински, Збигњев: *Велика шаховска табла*, ЦИД, Подгорица, Романов, Бања Лука, 2001, стр 33).

угрожавања атлантистичких интереса, појединачним геополитичким наступима Русије и Немачке, између ових „сила копна” присутна је и историјска тежња ка међусобном приближавању, што би резултирало прагматичним сједињавањем развијене немачке технологије и богатих сировинских и енергетских ресурса Русије, а то би на глобалном нивоу ојачало њихове геополитичке позиције. У складу с тим полазиштима атлантисти су, уназад век и по, на све могуће начине покушавали да осујете јачање, међусобно приближавање и стварање моћног евроазијског савеза између ових најважнијих телурократских сила, и спречавали излазак ове две земље на топла и отворена мора.³⁷ То је била константа глобалне атлантистичке спољне политике током читавог 19. и 20. века, којој ће се водећа „поморска сила” САД, у савезништву са Великом Британијом, само прилагођавати у будућности.

Међутим, иако су геополитички односи таласократских и телурократских сила јасно постављени на глобалном нивоу, они су комплекснији за разумевање на регионалном. Балкан је чити пример, посебно његова нестабилна, мултиконфесионална и мултиетничка западнобалканска територијална целина. Комплексност геополитичких односа великих сила на том простору одређена је, поред традиционалног глобалног сукоба таласократских и телурократских сила, и надметањем супротстављених телурократских геополитичких концепција, немачког континентализма и руског евроазијства, и то управо због тежње Русије да се преко Балкана домогне Медитерана, заобилазећи Босфор и Дарданеле, и немачке тежње да отвори балканску стратешку проходницу на правцу: централна Европа – Мала Азија и даље ка енергетски богатом Блиском истоку и Каспијском басену.³⁸ Иако немачке геополитичке тежње на Балкану представљају опасност по атлантистичке интересе, Немачка, као чланица евроатлантског савеза, од момента пада берлинског зида и почетка југословенске кризе, вешто користи геополитичку супремацију свог савезника САД на Балкану и обнавља свој традиционални геополитички наступ према том простору. За разлику од Немачке, ослабљена Русија, суочена у том периоду са сопственим унутрашњим економским, политичким и безбедносним проблемима након распада СССР-а, није могла да оствари битнији утицај на Балкану. Међутим, почетком новог миленијума, поновним успостављањем геополитичке моћи, Русија је све снажније присутна на овим просторима, угрожавајући при том атлантистичке и немачке интересе. Дакле, у комплексном геополитичком мозаику све три најважније глобалне геополитичке концепције, у међусобној конфронтацији или корелацији, имају велики, у појединим тренуцима и пресудан, утицај на дешавања на Западном Балкану који је од изузетног геополитичког значаја по њихове регионалне и глобалне интересе.

Сагласно природи односа великих сила на глобалном и локалном (балканском) нивоу, у прожимању са демографским, цивилизацијским, безбедносним и другим аспектима, географски (просторни) аспект исламског фактора је од пресудног значаја за разумевање поклапања интереса западних сила и исламских центара моћи и њиховог актуелног геополитичког савеза на Западном Балкану. Значај просторног

³⁷ Степић, Миломир: *Перспективе Косова и Метохије у контексту глобалних геополитичких концепција*, Зборник радова са научног скупа одржаног у Косовској Митовици 27-29. маја 2005, Српска академија наука и уметности, Београд, 2005, стр. 264-265.

³⁸ Према: Гиговић, Љубомир, и Секуловић, Драгољуб: *Чиниоци геополитичког положаја Србије*, у Глобус бр. 34, Српско географско друштво, Београд, 2009, стр. 43-58.

аспекта исламског фактора садржан је у чињеници да знатна муслиманска популација насељава простор Балкана који има специфичан географски положај унутар евроазијског територијалног лука на којем долази до сусретања таласократских и телурократских сила. Исто тако, тај простор насељавају муслимани Турске и земаља Блиског истока, односно муслимани из средишта централног исламског простора, који имају чврсте односе са балканским муслиманима, али истовремено и одређене партнерске односе са великим силама.³⁹

То гранично подручје сталног надметања „сила мора и копна” према Макиндеру чини појас тзв. „унутрашњег” или „периферног полумесеца” (*Inner or Marginal Crescent*), који се подударе са приобалним деловима евроазијског континента. Преко тог појаса „силе копна” из средишта света настоје да се домогну отворених мора, а „силе мора” да преко њега контролишу ривалску страну. Овај појас окружује тзв. „Светско острво” (*World Island*), копнени простор Евроазије, чији се централни, стожерни део (*Pivot Area*), односно средиште, срце света (*Heartland*), налази у централном делу евроазијског масива, што суштински представља територију данашње Русије.

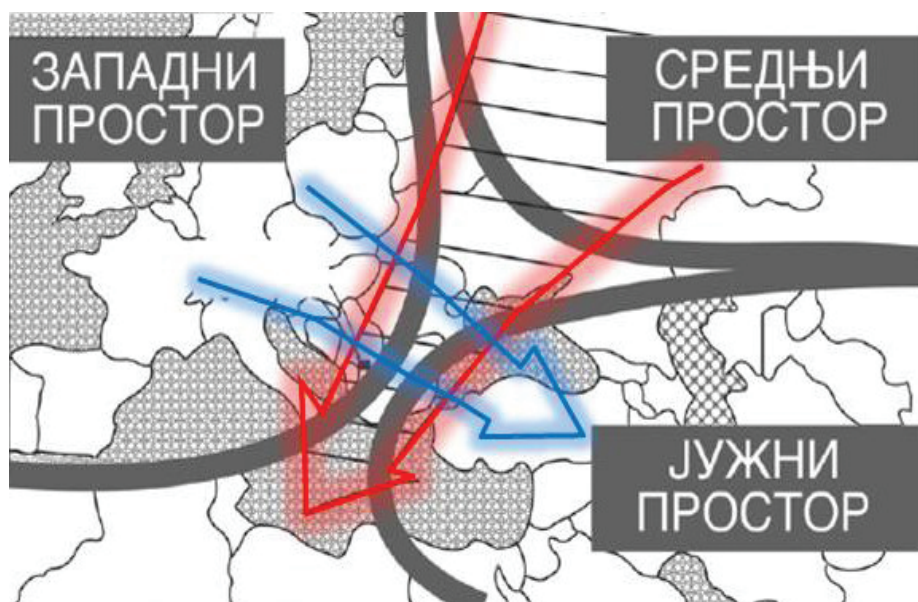

Слика 2 – Просторни приказ геополитичких теорија планетарне двојности⁴⁰

³⁹ Турска и Саудијска Арабија су савезници атлантистичких сила, а Иран Русије.

⁴⁰ Сlike преузете и прерађене из: Збигњев, Бжежински: *Велика шаховска табла*, ЦИД, Подгорица; Романов, Бања Лука, 2001, стр. 37; и Robert D. Kaplan: *The Revange of Geography* (доступно на: <http://www.fernando.gomezherrero.com/blog/?p=1748>).

Деценијама касније, евроазијски приобални простор Спајкмен назива *Rimland*-ом и наглашава његову кључну улогу у постизању светског примата - „онај ко доминира над *Rimland*-ом доминира над Евроазијом; онај ко доминира над Евроазијом држи судбину света у својим рукама”.⁴¹ У постхладноратовском периоду улогу *Rimland*-а Бжежински је наменио ланцу од три велика простора који би требало да сачувају америчке интересе дуж три океанска прочеља (Атлантски, Индијски и Тихи океан) и да по ободу дугорочно опашу Евроазију, односно „Средњи простор” који, у ствари, представља Русија. Тај ланац чине западни, јужни и источни простор (слика 2). У историјском континуитету, за Мекиндера и Спајкмена, „приобална зона”, „спољашњи полумесец” или *Rimland*, а касније и за Бжежинског ланац од три простора, чине кључну стратешку позицију атлантиста у контроли евроазијског континента.

Слика 3 – Кохезиона и баражирајућа улога Западног Балкана⁴²

Према таквим атлантистичким геополитичким поставкама Балкан представља југоисточни обод круцијално важног западног простора. Он је копнена веза између Средње Европе и Блиског истока, што је битно за немачке интересе; простор са којег могу планирати даље акције ка кавкаско-каспијској области; део источноевропског појаса преко којег могу опколити и изоловати Русију, што је битно за атланти-

⁴¹ Дугин, Александар: *Основи геополитике – геополитичка будућност Русије*, Екопрес, Зрењанин, 2004, стр. 63-64.

⁴² Слика преузета и прерађена из: Степић, Миломир: *Перспективе Косова и Метохије у контексту глобалних геополитичких концепција*, Зборник радова са научног скупа одржаног у Косовској Митовици 27-29. маја 2005, Српска академија наука и уметности, Београд, 2005, стр. 269.

стичке интересе. Балкан је простор на којем врло брзо могу ојачати утицаји телурукратских геополитичких сила, Русије и Немачке, али и неоосманитичке Турске, па због тога атлантисти морају превентивно деловати. Геополитички још деликатнији јесте положај простора Западног Балкана. Он се налази на самом контакту, има мостовску улогу и функцију осетљиве и потенцијално рањиве (лако раскидиве) карике која повезује два од три велика ободна простора који спречавају Средњи простор (Русију) да изађе из изолације и приступи „топлим морима”. У том контексту, за атлантисте простор Западног Балкана има двоструку улогу – кохезиону, да повеже Западни и Јужни простор, и баражирајућу, да блокира руски трансбалкански продор ка Медитерану, али и немачки ка Блиском истоку (слика 3).⁴³

На простору Западног Балкана немачким, а посебно атлантистичким геополитичким интересима, потенцијалну претњу све више представља опорављена и све утицајнија Русија, која захваљујући традиционалној наклоњености балканских православца може спровести „руску геополитичку офанзиву” ради стратешког изласка на Медитеран, заобилазећи Босфор и Дарданеле или, с друге стране, простим јачањем православног (српског) фактора може спречити западне силе у остваривању потпуне супремације на овом простору. Посматрајући традиционално савезнички однос Русије са православним Србима уочава се да демографски и цивилизацијски чиниоци геополитичког положаја Западног Балкана у комбинацији са просторним добијају на значају, јер представљају једно од битнијих полазишта западних сила у креирању геополитичког дискурса према овом простору и одабиру савезника међу западнобалканским народима.

Анализирајући демографски и историјски аспект територије Западног Балкана могло би се рећи да она, у нешто измењеном облику, представља историјски простор српских држава, чије су се границе мењале током векова услед спољних утицаја. Иако је услед различитих историјских околности српски (православни) етнос трпео перманентну фрагментацију, што се огледало у непрекидном процесу формирања нових, хибридних нација, он је данас најбројнији и најутицајнији народ овог простора. Сем Србије, где су апсолутна већина, православни Срби чине знатан удео у становништву осталих западнобалканских земаља, сем у Албанији. С друге стране, од источних граница Србије и Македоније до Цазинске крајине у БиХ, расуте су раштркане и неповезане енклаве у којима живе муслимани Бошњаци. Муслимани, и то албански, чине компактну целину само у Албанији и на КиМ. Дакле, балкански муслимани представљају популациону мањину у односу на бројчано, културно и економски доминантно, пре свега православно становништво, претежно српско али, у нешто мањој мери, и црногорско и македонско.

С обзиром на историјску и цивилизацијску чврсту повезаност православних држава Србије и Русије, а, с друге стране, историјску сукобљеност атлантистичких и немачких балканских интереса са руским, као геополитички противници атлантизма и немачког (средњоевропског) континентализма идентификовани су Срби (атлантисти их називају „балкански/мали Руси”). Као савезници идентификовани су сви они други који су били против српских интереса и који су посредством своје гравитације

⁴³ Према: Пророковић, Душан: *Геополитика Србије – положај и перспективе на почетку 21. века*, ЈП Службени гласник, Београд, 2012, стр. 422.

мору могли да омогуће продор атлантистима у балканску копнену унутрашњост (и даље источно ка ободу Русије) и немачком континенталном продору ка Блиском истоку. Као такви, између осталих, на простору мултиетничког и мултиконфесионалног Западног Балкана идентификовани су балкански муслимани, Бошњаци и Албанци, као погодан инструмент за слабљење српског (православног) фактора услед традиционалне верске и територијалне конфронтације са Србима (и другим православним народима са овог простора) и њихове цивилизацијске блискости и повезаности са јаким и утицајним исламским центрима моћи, пре свега Турске и Саудијске Арабије, који су вишедеценијски савезници западних сила у другим деловима евроазијског граничног лука (Јужни простор). Такав мозаик историјских, цивилизацијских, демографских и просторних чиниоца геополитичког положаја Западног Балкана опредељује западне силе за успостављање протекционистичког односа према балканским муслиманима и склапање прагматичних савеза са исламским центрима моћи ради јачања исламског фактора насупрот српског (православног). С друге стране, балкански муслимани и исламски центри моћи вешто користе интересе западних сила за остваривање сопствених на том простору.

Исламски фактор на Западном Балкану у геополитичким концепцијама исламских центара моћи

Околност да је Балкан део Европе, која историјски и цивилизацијски баштини хришћанско културно наслеђе, а, с друге стране, да на њему живе старе и сразмерно бројне муслиманске заједнице, чине га занимљивим поприштем међуцивилизацијског сударања и културног прожимања, што је за експанзионистички исламизам веома изазовно, јер ислам од искона стреми да освоји Европу. Исламисти верују да време ради за њих, те не пропуштају да, према мери својих могућности, искористе сваку прилику да се убаце на Балкан, ослањајући се првенствено на заједнице балканских муслимана и пукотине које отварају њихови спорови и сукоби са хришћанима. Историјски гледано, то није ништа ново, али се појавно испољава у променљивим видовима деловања. За Балкан је заинтересовано неколико центара муслиманске политике, а пре свих неоосманистичка Турска, сунитски исламизам вехабитског типа чији је главни извозник и финансијер Саудијска Арабија са неколико богатих заливских емирата, а затим и шиитски Иран.⁴⁴ Наведене државе су земље централног исламског простора и представљају најважније исламске центре верске и политичке моћи, било да тај свој епитет заснивају на историјској традицији и наслеђу или на својој територијалној величини и географском положају, оствареном утицају у исламској цивилизацији, бројности становништва, војног потенцијала, економских ресурса, итд. Дакле, за њих су демографски и цивилизацијски аспекти, у комбинацији са просторним аспектом исламског фактора на Западном Балкану од изузетне важности, јер муслимани насељавају територију која представља контакт-

⁴⁴ Балкан – изазов за експанзионистички исламизам, Сведок, новембар 2013 (Интервју са проф. др Дарком Танасковићем, доступно на: <http://evrozija.info/darko-tanaskovic-balkan-izazov-zaekspanzionisticki-islamizam/>).

ни географски простор између Европе и Азије, и уједно правац продора ислама од његовог централног ка периферном делу, односно од Блиског истока преко Турске према Европи. У стручној литератури тај простор познат је и као правац „Зелене трансверзале” (слика 4).

За разлику од западне (пост)хришћанске цивилизације која, услед окупљања њених чланица око јаког лидера (САД), релативно хомогено спољнополитички настула према Балкану, по том питању исламска цивилизација је доста хетерогена и нејединствена, јер од пада Османског царства не постоји исламска држава са јаком лидерском улогом.⁴⁵ У светлу таквих односа унутар исламске цивилизације, које карактерише непрестано лидерско надметање и испољавање партикуларних интереса, треба посматрати и деловање исламских центара моћи према државама Западног Балкана. Међутим, потребно је напоменути да је и поред таквих односа, у периоду југословенске кризе дошло до њиховог јединства у погледу на балканско муслиманско питање и његово решавање путем пружања војне, политичке, финансијске и друге помоћи балканској „браћи по вери” и њиховој борби за интегритет прве исламске државе у Европи.⁴⁶ То се нарочито испољило у њиховом заједничком наступу у оквиру међународних организација и УН, али, много битније, и оних исламских, пре свега Организације исламске конференције (ОИК)⁴⁷.

Тренд пружања помоћи балканским муслиманима наставио се и у актуелном постконфликтном периоду Балкана, мада у нешто измењеној форми. Показатељи актуелног присуства иначе финансијски јаких исламских центара моћи на транзиционом простору Западног Балкана нису видљиви у сфери економије и побољшања социјалног положаја балканских муслимана, већ у све већој инкорпорираниости

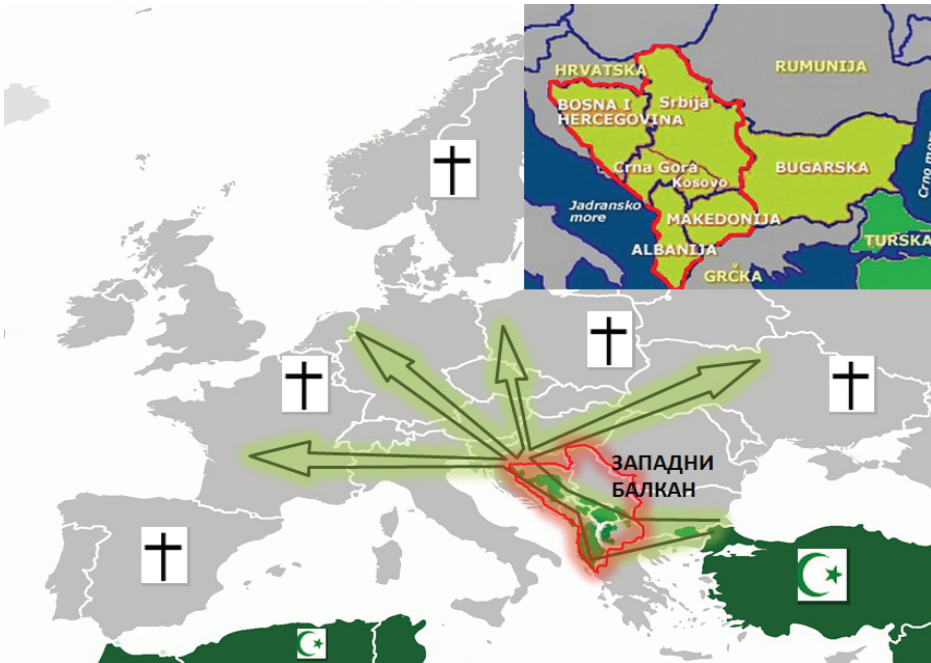
⁴⁵ У постојању таквог вакуума све три исламске државе претендују на религијско и политичко вођство у исламској цивилизацији, односно у намери да предводе муслиманску уму (јединствену државу свих муслимана). Од периода исламског буђења (ускрснућа), седамдесетих и осамдесетих година прошлог века, ове државе, сем у то време секуларне Турске, међусобно су се надметале широм света у ширењу ислама у немуслиманским државама, свргавању секуларних муслиманских режима, остваривању културног утицаја у муслиманским друштвима, и то путем спонзорисања исламистичке опозиције у секуларним муслиманским државама, верских мисионара, различитих владиних и невладиних хуманитарних, добротворних и милитантних исламских организација. Од краја осамдесетих година прошлог века, реисламизацијом и мењањем свог секуларног геополитичког дискурса у неосманистички, и Турска се активно укључила у овај процес.

⁴⁶ Сунити и шиити, фундаменталисти и секуларни муслимани, арапска и неарапска друштва, сви су се ујединили. Помоћ Бошњацима стизала је из различитих извора, јавних и приватних, а ОИК је перманентно вршила притисак на УН и НАТО да пошаљу мировне трупе у Југославију, како би заштитили муслимане. Ова најзначајнија муслиманска организација нудила је чак и више десетина хиљада војника из муслиманских земаља. Новац, људи, обука и оружје из Ирана, Турске и Саудијске Арабије и осталих муслиманских земаља омогућили су Бошњацима да постану опремљена, компетентна војна снага (Хантингтон, Семјуел: *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, Друго издање, ЦИД, Подгорица, Романов, Бања Лука, 2000, стр. 316-319).

⁴⁷ Ова организација је једина међународна организација у савременом свету која је утемељена и делује на верској основи. По бројности земаља чланица она је друга међудржавна организација у свету, после УН. Промовисала је начело да су све муслиманске мањине, без обзира на то где се налазиле, део јединственог муслиманског народа, а својим статутом регулисала да ће се састајати увек када интерес муслиманске нације то захтева, чиме су практично створене предиспозиције за мешање у унутрашње ствари оних држава у којима муслимани живе и где су им наводно угрожена права (Потежица, Оливер: *Организација исламске конференције*, доступно на: www.nspm.org).

ислама у социо-културолошком ткиву албанске и бошњачке муслиманске заједнице. На то указују бројни новоизграђени верски објекти (џамије, медресе, исламски културни центри, итд.) широм Западног Балкана, затим активност бројних владиних и невладиних исламских организација, појава терористичког испољавања радикалних исламистичких група и организација и тенденција пораста осталих појавних облика политичког насиља муслиманских екстремиста.

Очигледно, приоритетан заједнички циљ исламских центара моћи на Западном Балкану јесте да се преко реисламизације овдашњег аутохтоног муслиманског становништва створи јака исламска база у Европи и настави даље ширење ислама у њену унутрашњост. Ипак, непомирљиве разлике у практиковању ислама (шиитски, сунитски и вехабитски), конкурентност у преузимању лидерске улоге у исламској цивилизацији, партиципирање у разним геополитичким савезима и тиме различит карактер односа са најважнијим великим силама запада и истока, доприносе њиховом неслагању и појави партикуларних исламских интереса и циљева на Западном Балкану. У границама могућности свог спољнополитичког наступа, њихови партикуларни интереси и циљеви остварују се кроз непрекидно надметање у остваривању што већег утицаја на аутохтоно муслиманско становништво. Зато је за њих територија Западног Балкана, поред важне улоге коју има у трасирању пута европског ислама, уједно и место међусобног надметања у постизању лидерства у процесу остваривања заједничког циља.

Слика 4 – Продор ислама ка Европи преко муслиманских енклава на простору Западног Балкана и Бугарске (правац „Зелене трансверсале“)

Као главни финансијер ширења ислама, како на Западном Балкану, тако и у свету, идентификована је Саудијска Арабија.⁴⁸ Иначе, ова арапска земља „је првобитни дом ислама, најсветлије реликвије ислама су тамо, њен језик је језик ислама. Њена влада је обликовала друштво према строгим исламским начелима. Током седамдесетих и осамдесетих година прошлог века Саудијска Арабија је била најутицајнија сила у исламу. На њеној територији налазе се најбогатије светске резерве нафте и стога је разумљив саудијски финансијски утицај на ширење ислама. Потрошила је стотине милијарди долара подржавајући муслиманску ствар широм света, од џамија и уџбеника до политичких партија, исламистичких организација и терористичких покрета и, чинећи то, није правила разлику”.⁴⁹ Зато и не чуде напори Саудијске Арабије у реисламизацији балканских муслимана у средишту хришћанске Европе. Међутим, вехабизам, облик сунитског ислама који долази из ове земље је пуритански, ригидан и милитантан. Он је данас верско-политичка идеологија многих транснационалних исламистичко-терористичких организација, активних широм света, које чине тзв. покрет „глобалног салафистичког џихада”, а Саудијска Арабија је његов главни финансијер. Уз финансијску и другу материјалну подршку Саудијске Арабије и неколико богатих заливских емирата, учење вехабизма прихвата све већи број муслимана на Западном Балкану, претежно млађа популација са дна социјалне лествице. Иако је вехабизам данас синоним за глобални исламски отпор атлантистичком империјализму, Саудијска Арабија, као његов промотер, деценијама уназад била је и остала главни трговински партнер и, поред Израела, најпоузданији војни савезник САД и Велике Британије на традиционално нестабилном и геополитички изузетно важном простору Блиског истока.⁵⁰ Тако се Саудијској Арабији, у условима остварене геополитичке доминације западних сила на Западном Балкану, по принципу међусобних уступака савезника, омогућава велики маневарски простор за остваривање сопственог утицаја и инкорпорирање ислама вехабитског типа унутар социо-културолошког ткива албанске и бошњачке заједнице.

Исламска Република Иран поседује величину, централни положај унутар исламске цивилизације, бројно становништво, историјску традицију, нафтне и гасне ресурсе, економски развој средњег нивоа. Све то га квалификује као најважнију исламску државу. Ипак, 90% муслимана у свету су сунити, а Иран је шиитски.⁵¹ Због тога ова земља не може да оствари битан глобалан утицај на муслиманску популацију. Међутим, од исламске револуције (1979) Иран је веома присутан на Западном Балкану, посебно у БиХ, где је исламизам, мада притајен, био најизраженији у периоду комунистичке Југославије. У том периоду он је трасирао пут бошњачких (пан)исламистичких идеја, а по отпочињању југословенског кон-

⁴⁸ Трифуновић, Дарко; Стојаковић, Горан и Врачар, Милинко.: *Вехабизам и тероризам*, Филип Вишњић, Београд, 2011, стр. 106-113.

⁴⁹ Хантингтон, Семјуел: *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, Друго издање, ЦИД, Подгорица, Романов, Бања Лука, 2000, стр. 198.

⁵⁰ Трифуновић, Дарко; Стојаковић, Горан и Врачар, Милинко.: *Вехабизам и тероризам*, Филип Вишњић, Београд, 2011, стр. 113-126.

⁵¹ Хантингтон, Семјуел: *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, Друго издање, ЦИД, Подгорица, Романов, Бања Лука, 2000, стр. 198.

фликта подржао бошњачке екстремне лидере у доношењу важних политичких одлука са религијском позадином. Иако је током периода балканског конфликта пружио огромну помоћ овдашњим муслиманима, и то уз знање и подршку САД и њених западних савезника, завршетком сукоба и сплашњавањем првобитног верског набоја, Иран није успео да оствари битан утицај на овдашње готово апсолутно већинско сунитско муслиманско становништво. У прилог ограниченим могућностима маневрисања Ирана на овом простору говори и чињеница да је он, од завршетка иранске исламске револуције, непомирљиви геополитички супарник САД који угрожава њену геополитичку доминацију на простору Блиског истока и централне Азије. У постконфликтном балканском периоду САД је настојала да по сваку цену неутралише ирански утицај на овом простору. У таквим околностима Иран је данас притајен на Западном Балкану али се не одриче потенцијала исламског фактора, а свој утицај остварује, пре свега, преко јаке и разгранате обавештајне мреже инкорпорираних у политичку елиту Бошњака, али и преко мреже својих културних центара.

Без обзира на одређени утицај и продор иранског (шиитског), а нарочито арапског (вехабитског) ислама на Западни Балкан, Турска за балканске муслимане остаје прва адреса у исламском свету, што недвосмислено потврђује и ток догађаја последњих година. Поред Блиског истока, централне Азије и Кавказа, овај простор представља један од њених спољнополитичких приоритета. Све чешће се може чути да је тај регион у одређеном смислу, са неоосманитичке тачке гледишта, заправо најважнији, а дипломатске активности и изјаве највиших турских званичника недвосмислено указују на то.⁵² Као друга војна сила у оквиру НАТО-а и држава која жели да се потврди као регионална сила и равноправни партнер главних геополитичких играча, Турска се појављује као све значајнији фактор, чија реч има утицаја на овом простору. На то указује војно присуство Турске у Албанији и Македонији, а њене тенденције у том погледу крећу се и ка БиХ и КиМ. Такође, турска дипломатска активност изузетно је присутна у Рашкој области. Са времена турска геополитичка мисао увелико се ослања на империјално наслеђе некада моћног Османског царства, чији је геополитички императив био ширење ислама, али, и ширење територије, умножавање сопствене војне, економске и политичке моћи. Урушавањем тог некада најмоћнијег исламског царства, поразом Турске у Првом светском рату, настаје период њене геополитичке апстиненције и апсолутне секуларизације.⁵³

⁵² Танасковић, Дарко: *Неосманизам – повратак Турске на Балкан*, ЈП Службени гласник, Београд, 2010, стр 86-87.

⁵³ Прагматичним схватањем геополитичког тренутка у којем се нашла након урушавања Османског царства и његовог распарчавања између западних сила, одбацивши традиционално исламско утемељење у сопственом геополитичком коду и уређујући друштво на секуларној основи, Турска је успела да сачува своју државност и обезбеди услове за њен поновни развој према новим, модернистичким и напредним европским вредностима. Увидевши могућност тоталне пропасти и распарчавање своје земље од западних сила победница у Првом светском рату, доташњи отомански војсковођа Мустафа Кемал Ататурк, и сам учесник тог рата, покренуо је низ политичких и друштвених реформи широм земље које су претворили исламску Турску у модерну, секуларну и европски оријентисану државу. Зато се овај период турске државности назива „кемализам”. Демократско и релативно стабилно друштвено уређење, тржишна привреда, повољан географски положај, прозападно атланстичко опредељење, поуздан члан

Међутим, на таласу геополитичке прекомпозиције светског поретка, крајем прошлог века долази до поновног редефинисања геополитичког кода Турске. То је период када је над њеном секуларном политиком преовладао османистички, исламски ток. Прибојавајући се димензија и последица нове турске геополитичке концепције, многи теоретичари је називају „неосманизам”. Несумњиво, почетак неоосманизма везан је за промену геополитичког кода Турске. Промена је уследила престанком биполарне поделе света и настанком геополитичког вакуума на територијама бившег СССР-а (региони Кавказ и централна Азија) и бивше СФРЈ (БиХ, Србија, Црна Гора, Македонија), иначе простора настањених знатном муслиманском популацијом. У таквом геополитичком амбијенту, турској изолационистичкој спољној политици, дугој готово седам деценија и детерминисаној до тада секуларним кемалистичким вредностима, отворила су се врата за самосталније геополитичко деловање. На Балкану је буђење национализма и појава сепаратизма муслиманских народа, Бошњака и Албанаца, за Турску представљало шансу и геополитички интерес. Импулс новом спољнополитичком наступу Турске дало је упорно одбијање ЕУ да прими ову вишемилионску муслиманску земљу у своје пуноправно чланство, иако је она поуздан члан НАТО-а од 1952. године.

Све то подстакло је Турску, која има изразити потенцијал регионалне геополитичке моћи, да напусти до тада изолационистичку спољну политику и да своје циљеве усмери у другим смеровима, поред осталог и према Балкану. Ослањајући се на османско наслеђе, геополитички концепт неоосманизма првенствено је срачунат на обнављање сфере утицаја Турске на територији која се поклапа са некадашњим провинцијама великог Османског царства. Међутим, прагматична спољна политика Турске ни у једном тренутку не одбацује стабилне западне савезнике, нити се коси са њиховим интересима. Напротив, она вешто користи њихове интересе, како би уз њихову подршку, или пак неодмагање, остварила сопствене. Потпомажући војно, економски и политички сепаратистичке тежње муслиманских народа на Западном Балкану, Кавказу и централној Азији, она уједно остварује геополитичке интересе западних сила, доминантно САД, у настојању урушавања преостале моћи новоформиране Русије, спречавања њеног поновног нарастања и угрожавања америчке супремације. Дакле, турска геостратегија има сличне амбиције као и америчка. Вешто користи америчку подршку да би се, с једне стране, преко Балкана што брже и дубље уклонила у Европу, а с друге да би се повезала са муслиманским заједницама у Азији.

Промуслиманска подршка САД у БиХ, КиМ, Македонији и Албанији, османско наслеђе Албанаца и Бошњака, прихватљивији облик умереног турског ислама за Запад у односу на милитантни и изразито антизападни вехабитски, затим сукобљеност и ривалство Турске и Ирана у исламској цивилизацији, сукобљеност Турске и Русије у централној Азији и на Кавказу, омогућава Турској снажну подршку САД и изузетно јак геополитички утицај на балканске муслимане. У таквим условима Турска реализује своје неоосманистичке геополитичке амбиције на Западном Балкану у правцу интегрисања и повезивања постојећих муслиманских енклава на том простору.

НАТО-а на осетљивом геостратешком месту били су фактори који су допринели убрзаном развоју Турске и створили потенцијал за њено нарастање у данашњу регионалну силу.

Балкански геополитички и геостратегијски лук на правцу „Зелене трансверзале”

Наглашавајући важност Западног простора за атлантисте, на којем се иначе налази геостратешки веома битан простор Западног Балкана, Бжежински износи: „Било какво избацивање Америке од стране западних партнера из њеног седишта на западној периферији (Западни простор) значило би аутоматски крај америчког учешћа у игри на евроазијској шаховској табли, иако би то вероватно значило и евентуално потчињавање западне периферије оживљеном играчу са Средњег простора”⁵⁴. Иако Бжежински децидно не наводи о којим је земљама реч, произилази да је једини западни партнер који би могао да ослаби амерички утицај у Западном простору нарастајућа телорократска сила Немачка, која све више самостално геополитички наступа, излазећи из оквира америчких интереса. С друге стране, у оживљеном играчу са Средњег простора препозната је опорављена Русија која би, у савезу са Немачком, могла да оствари геополитичку доминацију у Европи (Западни простор) под немачким лидерством. Стога, Сједињеним Државама потребно је јако војно присуство у Западном простору, а њено јако упориште је на Балкану, где се увелико ослања на исламски фактор и неоосманистички утицај. Остварујући примат у односима са балканским муслиманима САД смањују утицај немачког (средњоевропског) континентализма који се, такође, бори за добре односе са Албанцима и Бошњацима. Играјући на карту исламског фактора САД истовремено смањује утицај руског евроазијства. У том контексту треба посматрати америчко војно присуство у земљама Западног Балкана.⁵⁵ Уколико САД не успостави потпуну контролу над Западним Балканом, теже ће реализовати, или уопште неће моћи да реализује, своје тежње на истоку, односно на Кавказу, у Поволожју, Украјини и црноморском басену.⁵⁶

Директна инфилтрација САД (преко НАТО) на Балкан сукцесивно се реализује из два смера, с намером да се створи интегрални балкански геополитички и геостратегијски лук, састављен од два сегмента – северозападног и југоисточног (слика 5). И један и други имају исходиште у геополитички и геостратегијски кључним областима Балкана: северозападни у динарској тврђави, а југоисточни у централној области Балканског полуострва, тј. у самом његовом средишту – балканском језгру. „Кичма” балканског геополитичког и геостратегијског лука формирала се од читавог низа упоришта, база, полигона и других инсталација, за САД и НАТО лако доступних, како из Јадранског и Егејског басена (акваторије, лука и аеродрома у приобаљу или на острвима), тако и из Панонске низије.⁵⁷ Да је простор КиМ важна карика за целовитост лука показао је рат који је НАТО 1999. године започео како би га насилно укључио у његов југоисточни сегмент. Део окоснице југоисточног фрагмента лука већ раније је био формиран – основа се на-

⁵⁴ Збигњев, Бжежински: *Велика шаховска табла*, ЦИД, Подгорица; Романов, Бања Лука, 2001, стр. 37.

⁵⁵ У том контексту потребно је посматрати и укључивање православних земаља Румуније и Буграске у оквиру НАТО-а и инволвираност америчких интереса у украјински сукоб.

⁵⁶ *Потребан нам је балкански православни блок*, портал Евроазија.инфо, 6. јун 2014. (Интервју са др Душаном Пророковићем, доступно на: <http://http://evroazija.info/intervju-dusan-prokovic-potreban-nam-je-balkanski-pravoslavni-blok/>).

⁵⁷ Геостратегијску „Панонску лепену” по окончању хладног рата НАТО је преузео од ВУ.

лазила у снажном упоришту НАТО-а унутар Егејског басена, Солунског залива и Солуна, а две тачке ослонца су у Македонији инсталиране на полигону Криволак и аеродрому Скопски Петровац. Тачка која би била идеалан гарант стабилне запоседнутости КиМ-а, чврстине и продужавања лука према северозападу идентификована је на аеродрому Слатина код Приштине, како би, због важности косовско-метохијског простора, његове латентне нестабилности, безбедности америчких трупа и сектора у којем су распоређене, те контроле качаничке проходнице према запаљивом појасу дуж Скопске Црне Горе, јужне подгорине Шар-планине и Полошке котлине, било формирано још једно упориште – база Бондстил.⁵⁸

Слика 5 – Балкански геополитички и геостратегијски лук на правцу простирања „Зелене трансверзале”⁵⁹

⁵⁸ Степић, Миломир: *Перспективе Косова и Метохије у контексту глобалних геополитичких концепција*, Зборник радова са научног скупа одржаног у Косовској Митовици 27-29. маја 2005, Српска академија наука и уметности, Београд, 2005, стр. 264-265.

⁵⁹ Слика преузета и прерађена из: Степић, Миломир: *Перспективе Косова и Метохије у контексту глобалних геополитичких концепција*, Зборник радова са научног скупа одржаног у Косовској Митовици 27-29. маја 2005, Српска академија наука и уметности, Београд, 2005, стр. 266.

Пут продора ислама из Азије ка Европи, односно правац исламске балканске трансверзале назване „Зелена трансверзала”, готово се у потпуности територијално поклапа са правцем пружања атлантистичког балканског геополитичког и геостратегијског лука у његовом северозападном сегменту и са мањим одступањем у југоисточном. Овај правац почиње из подручја јужне Бугарске, претежно насељеним муслиманским живљем, затим наставља преко Кумановске регије у Македонији до Прешева у јужној Србији, а затим преко КиМ и Рашке области (тзв. „Санџак”) наставља до централне Босне где живи најбројнија муслиманска популација на Балкану. „Зелена трансверзала” део је ширег исламског пројекта, обнављање исламске империје од Јадрана до Кинеског зида. То је врло важна копнена веза коју муслимани деценијама покушавају да населе како би је учинили потпуно проходном за продор ка Европи. Зато је јако важно да Албанци овладају Кумановском регијом и Прешвском долином, а Бошњаци Рашком облашћу до границе Босне, и да сачувају енклаву Горажде. Због тога је он предмет интересовања свих исламских центара моћи, укључујући и неоосманистичку Турску. Турски геополитички наступ према том простору огледа се у симбиози заједничких интереса са САД, јер Турска, као стратешки ослонац Америке у исламском свету, игра вишеструку улогу: подржава америчке стратешке интересе међу исламским државама, омогућава америчко присуство на балканском простору и представља америчку противтежу немачкој превласти у централној Европи и на Балкану, у онемогућавању реафирмације њеног геополитичког сна о овладавању Малом Азијом и ширим басеном Црног мора и Каспијског мора.⁶⁰ Стога, наступ неоосманистичког ислама на Западном Балкану тренутно је од важне користи геополитичким интересима атлантиста, и то управо на територији коју они желе да ставе под своју потпуну контролу на правцу простирања балканског геополитичког и геостратегијског лука.

Немачка константно тежи изградњи европске дијагонале, чији је вектор усмерен према Балкану, Малој Азији и Блиском истоку (*Drang nach Osten*). Она се правцем северозапад–југоисток, након деведесетих година прошлог века, политички, економски и војно вратила на Балкан, потврђујући тиме традиционални континуитет њених интереса и политике на Балкану. Због својих дугорочних интереса, као што је приближавање нафтним изворима Блиског истока, Немачка покушава да угрози америчку доминацију на Балкану, Средоземљу и Блиском истоку. Ради својих интереса Немачка одржава традиционално добре односе не само са Турском, према којој тренутно има уздржан став услед њене американизације, већ и са исламским светом уопште. У том светлу треба посматрати њено војно ангажовање на балканском геополитичком и геостратегијском луку и протекционистичко постављање према Албанцима и Бошњацима на правцу „Зелене трансверзале”, како током југословенске кризе, тако и у актуелном транзиционом тренутку западнобалканских држава.

⁶⁰ Према: Гиговић, Љубомир: *Геополитички и геостратешки значај Рашке области*, Војно дело, Медија центар „Одбрана”, Пролеће/2011.

Исламски фактор на Западном Балкану у контексту потенцијалних геополитичких криза

Ако се узме у обзир утицајно америчко дипломатско-политичко присуство у БиХ, такође и војно присуство све до 2005. године у оквиру међународних снага (IFOR и SFOR), примећује се да једини део балканског геополитичког и геостратегијског лука, који није под непосредном атланстичком контролом, представља изузетно важан геополитички и геостратегијски простор Рашке области (тзв. „Санџака“). Он је природна спона две православне земље – Србије и Црне Горе, још увек евроатлантски неинтегрисаних држава Западног Балкана. Преко тог простора отвара се пут Србији, а тиме потенцијално и Русији, према Јадранском мору и даље ка Средоземном мору. Према њему се слива и на њему завршава више стратегијских балканских праваца. Дакле, у стратегијском смислу Рашка област представља јединствену просторно-географску целину.⁶¹

За атлантисте је овај простор од изузетне важности због спајања оба сегмента балканског геополитичког и геостратегијског лука, спречавања руског продора на Медитеран и немачког ка југоистоку, и тиме остваривања потпуне геополитичке супремације на Балкану. Од почетка двехиљадитих година присутна је стално усмерена пажња атлантиста према Рашкој области. Дипломатским активностима и деловањем владиног и невладиног сектора, САД и Велика Британија изражавају сталну забринутост за стање међунационалних односа, као и односа државе Србије према Бошњацима који, према њиховом мерилу, не остварују у довољној мери своја мањинска права. Тиме, пружајући латентну подршку Бошњацима, атланстичке силе континуирано подгревају изражене међуетничке тензије и чине овај простор безбедносно нестабилним и потенцијалним безбедносним жариштем.

Немачка је, такође, дипломатски веома присутна у том региону. Ради својих југоисточних геополитичких стремљења, она још од 19. века фаворизује исламски фактор у Рашкој области насупрот српском, спречавајући тиме уједињење Србије и Црне Горе и отварајући сопствени пут ка Блиском истоку.

За Турску и остале исламске центре моћи Рашка област представља најзначајнију карику у ланцу исламске балканске трансверзале. Њен „рашки мостобран“ повезује северозападни „гораждански мостобран“ и југоисточни „кумановски мостобран“, односно бошњачки национални корпус из БиХ са албанским у Албанији, Црној Гори и Србији. Са становишта исламских интереса њен значај је вишеструк. Прво, Рашка област је простор у којем је процес исламизације половично завршен, за разлику од (непосредно) околних простора БиХ, КиМ и Албаније, где је тај процес скоро доведен до краја. Друго, исламска балканска трансверзала није непрекидни појас територије исте ширине на целој својој дужини. За разлику од простора КиМ, где је најшира, јер укључује и Албанију, на делу Рашке области је најужа, а тиме и геополитички најосетљивија. Такође, ова област се налази на самом европском средишту исламске дијагонале, без које би она била пресечена на приближно 120 км

⁶¹ Према: Гиговић, Љубомир: *Етнодемографски процеси у Рашкој области у другој половини 20. века и њихов геополитички значај*, докторска дисертација, Универзитет у Београду – Географски факултет, Београд, 2008, стр. 51.

и без озбиљнијих могућности да се обезбеди сигуран двосмерни исламски утицај на Балкану. Овладавањем и потпуном контролом овог простора исламистима би се у већој мери отворио правац познатији као „Зелена трансверзала”, који се простире од Мале Азије, Тракије, Македоније, Косова и Метохије, Рашке области, Босне и Херцеговине до Цазинске крајине, као најистуреније исламске тачке у Европи.⁶² Природни демографски процеси, исељавање српског становништва и чврста подршка западних сила исламском фактору у Рашкој области дугорочно би могли да помогну остваривању исламистичких интереса на Западном Балкану.

Закључак

Као мост између три континента (Европа, Африка и Азија) Балкан је увек имао изузетно значајан геополитички положај који се одликује додирима и прожимањима различитих цивилизација, религија, култура, политичких и идеолошких опредељења и војностратегијских интереса локалног, регионалног и глобалног домаћаја. На његовој посебној територијалној целини названој Западни Балкан живе различити народи различитих вероисповести. Њихова вечита борба за што веће територије и неслагање око међудржавних територијалних разграничења у дугој балканској историји била је најчешћи узрок међусобних спорова и оружаних сукоба. То је погодвало уплитању спољних сила у „балканске послове”, према познатој макијавелистичкој максими „подели па владај”.⁶³ Тако су и од почетка југословенске кризе постхладноратовске геополитичке перспективе Западног Балкана увелико одређене резултатом векторског укрштања интереса великих сила.

У складу са својим стратешким интересима на Западном Балкану, велике силе обезбеђују зону свог непосредног утицаја, преузимањем улоге заштитника и бирањем савезника међу овдашњим народима. Историографија балканских сукоба указује на то да је за њих цивилизацијска основа била пресудна у њиховом одабиру. По правилу, православни Срби су традиционално чврсти цивилизацијски савезници Русије, а католички Хрвати Немачке (некада Аустроугарског царства), а сада и атлантских сила. С обзиром на историјску сукобљеност атлантистичких и немачких балканских интереса са руским, као геополитички противници америчког и британског атлантизма и немачког (средњоевропског) континентализма идентификовани су Срби („балкански Руси”), а као савезници, поред наведених цивилизацијских, и сви они други који су били против српских интереса и који су обезбеђивали остваривање њихових интереса. Као такви, поред осталих, идентификовани су балкански муслимани, Бошњаци и Албанци.

Током највећих глобалних сукоба 20. века, али и оних регионалних, Бошњаци и Албанци су били савезници најмоћнијих западних сила тог времена. У Првом светском рату, посредством савезништва Турске са Аустроугарском и Немачком, балкански муслимани били су савезници аустроугарске и немачке царевине. Међутим,

⁶² Према: Гиговић, Љубомир: *Геополитички и геостратешки значај Рашке области*, Војно дело, Медија центар „Одбрана”, Пролеће/2011.

⁶³ Према: Сретеновић, Милољуб: *Геополитички положај Западног Балкана*, Војно дело, Пролеће/2010, Министарство одбране Републике Србије, Београд, 2010, стр. 53–75.

касније, урушавање некада најмоћнијег исламског царства, секуларизација Турске и њено повлачење у геополитички изолационизам, условило је потребу балканских муслимана за склапање савезништава са геополитичким играчима западне (пост)хришћанске цивилизације, од којих су могли очекивати подршку у својим етно-сепаратистичким и (пан)исламистичким тежњама на Западном Балкану. Тако су у Другом светском рату муслимани били верни савезници нацистичке Немачке, а у периоду распада комунистичке Југославије и једине преостале глобалне силе САД и њених западних савезника – Велике Британије и Немачке. Уочава се да су у свим ратним периодима, али и у периодима релативног мира на Балкану, Бошњаци и Албанци били окренути против Срба, вођени како сопственим тако и интересима својих моћних западних заштитника који су настојали да ослабе српски фактор на овом простору. Немци су у свим сукобима били противници Срба, а атлантистичке силе биле су српски савезници само током великих глобалних светских сукоба, када су обуздавали продор Немачке ка југоистоку, док су у периодима релативног мира чинили све како би ослабили српски фактор и тиме продор руског утицаја, неретко при томе користећи исламски фактор.

Дакле, разлоге савремене атлантистичке подршке исламском фактору на Западном Балкану треба тражити у суштинском интересу најмоћније земље света САД, обликованим током полувековног сукоба на глобалном нивоу – хладним ратом, који је својевремено налагао даљи продор на исток опкољавањем евроазијског континента, уз истовремено одржавање сфере утицаја на југоистоку Европе. И након завршетка хладног рата, страх атлантиста од опоравка Русије налаже потребу за пружањем подршке исламском фактору на овом простору насупрот српском, али исто тако и због обуздавања оживљене немачке тежње за продором на југоисток ка Блиском истоку, зашта, као противтежу, атлантисти увелико користе турске неоосманистичке балканске претензије. Америци, као „сили мора”, у свом настојању да овлада средиштем (срцем) света (*Heartland*-ом) у коначном циљу ка придобијању доминације над светским острвом (*World Island*), од стратешке је важности доминација у појасу тзв. „унутрашње” или „периферног полумесеца” (*Inner or Marginal Crescent*) или (*Rimland*) који се подудара са приобалним деловима евроазијског континента.

На овом простору налазе се и поједине утицајне муслиманске земље централног исламског простора (Јужни простор) са којима САД настоје да одрже добре односе, јер су енергетски зависне од њих, али и због њиховог геостратешки важног положаја унутар евроазијског континента. Дакле, и у том контексту треба посматрати нескривену подршку САД коју пружају муслиманима у земљама западног Балкана, шаљући поруку исламском свету како САД нису њихов противник.

У појасу *Rimland*-а налази се и Турска са изразито важним геостратешким положајем за остваривање атлантистичких циљева у Евроазији, као мост на прелазу између Европе и Азије. Интереси САД и Турске на простору Западног Балкана се поклапају. На глобалном и регионалном нивоу САД користе Турску да, остваривањем својих утицаја у западнобалканским земљама, као и оним на Кавказу и централној Азији, спроводи Спајкменову „стратегију анаконде” према Русији (њеног дављења по ободима). Другим речима, САД своје интересе, поред осталог, базирају на потпомагању геополитичке пројекције неоосманистичке Турске. Ширење турске интересне сфере на Западном Балкану усмерено је и ка препречавању немачког средњоевроп-

ског утицаја и његовом спуштању дунавско-црноморским коридорима. Подршка САД исламском фактору на Западном Балкану поступно се реализује кроз омогућавање здруженог финансирања осиромашених и ослабљених државица овог простора од стране Турске и других блискоисточних, арапских атлантских савезника, пре свега Саудијске Арабије, уз истовремено онемогућавање било каквог утицаја Ирана.

Немачко геополитичко комбиновање са исламским фактором на Западном Балкану треба посматрати, пре свега, у контексту остваривања њених југоисточних претензија ка енергетски богатом простору Блиског истока и Каспијског басена, зашта им је потребно јако савезништво муслиманских земаља са тог простора, нарочито Турске преко које се овај правац пружа. Немачка је тренутно јако обазрива према улози американизоване Турске на овим просторима, али, дугорочно посматрано, турско геополитичко деловање ван граница интереса САД све чешће оставља простор за приближавање немачко-турских интереса.

С друге стране, руски геополитички концепт евроазијства игра на карту приближавања Русије исламском свету на евроазијском континенту, посебно земљама шиитског полумесеца, ради потпуног остваривања атлантистичке супремације, те се у том контексту могу очекивати промене на релацији односа атлантистичких сила и исламских центара моћи на Западном Балкану.

Литература

[1] Алибашић, Ахмет: Муслимани Југоисточне Европе, Атлас исламског свијета, Удружење илмије ИЗ у БиХ, Сарајево, 2004.

[2] Бодин, Миленко: Теоријски основи менаџмента националне безбедности, докторска дисертација, Универзитет у Београду – Факултет безбедности, Београд, 2007.

[3] Гајић, Саша: Западни Балкан у савременом политичком дискурсу, Национални интерес, Београд, бр. 3/2012.

[4] Гиговић, Љубомир: Геополитички и геостратешки значај Рашке области, Војно дело, Медија центар „Одбрана”, Пролеће/2011.

[5] Гиговић, Љубомир: Етнодемографски процеси у Рашкој области у другој половини 20. века и њихов геополитички значај, докторска дисертација, Универзитет у Београду – Географски факултет, Београд, 2008.

[6] Гиговић, Љубомир, и Секуловић, Драгољуб: Чиниоци геополитичког положаја Србије, Глобус бр. 34, Српско географско друштво, Београд, 2009.

[7] Дугин, Александар: Основи геополитике – геополитичка будућност Русије, Екопрес, Зрењанин, 2004.

[8] Кнежевић, Милош: Србија и Западни Балкан, Национални интерес, Београд, бр. 3/2012.

[9] Килибарда, Зоран: Основе геополитике, Универзитет у Београду – Факултет безбедности, ЈП Службени гласник, Београд, 2008.

[10] Мијалковски, Милан: Домети агресије селација на неинтегрисаном делу Балкана, Војно дело, Јесен/2011, Министарство одбране Републике Србије, Београд, 2011.

[11] Збигњев, Бжежински: Велика шаховска табла, ЦИД, Подгорица; Романов, Бања Лука, 2001.

[12] Хантингтон, Семјуел: Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка, Друго издање, ЦИД, Подгорица, Романов, Бања Лука, 2000.

[13] Обрадовић, Вук: *Друштво, национализам, одбрана - Национализам у друштву и његов утицај на одбрану и безбедност СФРЈ*, ИРО Привредапублик, Земун, 1989.

[14] Потезица, Оливер.: *Вехабије, између истине и предрасуда*, Филип Вишњић, Београд, 2007.

[15] Пророковић, Душан: *Геополитика Србије – положај и перспективе на почетку 21. века*, ЈП Службени гласник, Београд, 2012.

[16] Степић, Миломир: *Западни Балкан – пример географског распојмљивања и геополитичког манипулисања*, Национални интерес, Београд, бр. 3/2012.

[17] Степић, Миломир: *Перспективе Косова и Метохије у контексту глобалних геополитичких концепција*, Зборник радова са научног скупа одржаног у Косовској Митовици 27-29. маја 2005, Српска академија наука и уметности, Београд, 2005.

[18] Сретеновић, Милољуб: *Геополитички положај Западног Балкана*, Војно дело, Пролетер/2010, Министарство одбране Републике Србије, Београд, 2010.

[19] Shipoli, A. *Erdoan: Is Wahhabism a Security Challenge for Kosova, or Not?*, European Journal of Economic and Political Studies, 2009, № 2.

[20] Талијан, Момчило, Талијан, М., Мирослав, *Општи и безбедносни менаџмент*, ВШУП, Бања Лука, 2011.

[21] Талијан, Мирослав, *Безбедносни менаџмент у супротстављању тероризму и борби против тероризма*, Медија центар „Одбрана”, МО РС, Београд, 2010.

[22] Танасковић, Дарко: *Неосманизам – повратак Турске на Балкан*, ЈП Службени гласник, Београд, 2010.

[23] Трифуновић, Дарко; Стојаковић, Горан и Врачар, Милинко: *Вехабизам и тероризам*, Филип Вишњић, Београд, 2011.

[24] Јевтић, Мирољуб: *Религија и политика – Увод у политикологију религије*, Институт за политичке студије и ФПН, Београд, 2002.

[25] Јевтић, Мирољуб: *Савремени џихад као рат*, Треће издање, ИКП „Никола Пашић”, Београд, 2001.